

YURTTAŞLIĞIN KRİZİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: LIBERAL MİLLİYETÇİLİK ve ANAYASAL YURTSEVERLİK KURAMLARI*

Tolga Karabulut
Ankara Üniversitesi
Doktora Öğrencisi

Öz

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, siyasal ve sosyal kuram alanında yurttaşlık tartışmalarının yeniden canlandığı ve hız kazandığı bir döneme tanıklık etmekteyiz. Yurttaşlığın krizi, içinde yaşadığı dünyayı söz ve eylem yoluyla kurma ve değiştirme kapasitesine sahip siyasal bir özne olarak yurttaşın ortadan kaybolması anlamına gelmektedir. Bu kriz modern yurttaşlığın asli bileşenleri olan demokrasi, haklar, egemenlik, ulus-devlet ve ulusal kimlik gibi kavramlar arasındaki ilişkilerin yeniden sorunsallaştırılması ve düzenlenmesine dair bir ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Bu ihtiyaca yanıt verme girişiminde öne çıkan iki kuramsal yaklaşımdan bahsedilebilir: liberal milliyetçilik ve anayasal yurtseverlik kuramları. Her iki yaklaşım da yurttaşlık ile ilgili güncel sorunları merkeze alarak kültürel çeşitlilik koşulları altında demokratik bir siyasal ve toplumsal düzen tasavvurunun hangi ilkeler ve koşullarla hayata geçirebileceğini tartışmaktadır. Bu yazının amacı bu iki kuramın, siyasal alanın ve yurttaşlığın nasıl düzenleneceğine dair temel varsayım ve argümanlarını karşılıklı olarak ortaya koymak ve yurttaşlığın krizinin aşılmasında anayasal yurtseverliğin liberal milliyetçilik karşısında neden daha başarılı olduğu sorusuna yanıt aramaktır.

Anahtar Sözcükler: Yurttaşlık, demokrasi, ulusal kimlik, kamusal alan, kültürel çeşitlilik

Rethinking the Crisis of Citizenship: Theories of Liberal Nationalism and Constitutional Patriotism

Abstract

Since the last quarter of the twentieth century, there has been a widespread belief that citizenship as a concept and practice is in crisis, causing a revival of citizenship studies. The crisis of citizenship results from the disappearance of the citizen as a political subject who has the capacity to create and transform the world with words and deeds. This crisis provides a challenge to rearticulate the relationship between democracy, rights, sovereignty and national identity as the primary components of modern citizenship. There have been two responses to this challenge: liberal nationalism and constitutional patriotism. Both approaches try to answer the question of how to promote a democratic political community of free and equal citizens in modern societies under the condition of cultural diversity by focusing on the citizenship debate. The aim of this paper is to reveal the main arguments of these two accounts on citizenship and politics and to argue that constitutional patriotism presents a more plausible alternative in overcoming the crisis of citizenship.

Keywords: Citizenship, democracy, national identity, public sphere, cultural diversity

* Makale geliş tarihi: 19.06.2013
Makale kabul tarihi: 31.10.2014

Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları

Yurttaşlığın Krizi Üzerine

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, politik ve sosyal kuram alanında yurttaşlık tartışmalarının yeniden canlandığı ve hız kazandığı bir döneme tanıklık etmekteyiz. Özellikle küresel kapitalizmin yükselişi, uluslararası insan hakları söyleminin güçlenmesi ve giderek artan uluslararası göç gibi gelişmelerin yurttaşlık kuramları ve pratikleri üzerindeki dönüştürücü etkilerinin incelenmesi günümüzün en önemli konulardan biri haline gelmiştir (Kymlicka ve Norman, 1995: 283-5). Yurttaşlığın modern dönem boyunca ulus-devlet içerisinde kazanmış olduğu anlam ve değeri giderek zayıflatan bu dönüşüm süreci, yurttaşlık kavramını güncel politik tartışmaların merkezine taşımıştır. Yurttaşlığın krizi olarak görülebilecek bu durum modern yurttaşlığın asli unsurları olan demokrasi, haklar, egemenlik, ulus ve ulusal kimlik gibi kavramlar arasındaki ilişkilerin yeniden sorunsallaştırılması ve düzenlenmesine dair bir ihtiyacı da beraberinde getirmiştir.

Günümüzdeki yurttaşlık tartışmalarının doğuşuna ışık tutması bakımından özellikle iki tarihsel gelişmeden bahsedilebilir. Bunlardan biri insan hakları normlarının ulus-devlet egemenliğini giderek artan ölçüde kuşatması olarak tarif edilebilecek olan küreselleşme sürecidir. Bu süreç ulusal egemenliğin mutlak ve nihai güç olarak kabul edildiği modern devletler sisteminden uluslararası insan hakları ilkelerine saygının en üst norm olduğu bir devletler sistemine geçişe işaret etmektedir (Habermas, 2007). Ulus-devletin kurumlarının ve sınırlarının giderek daha fazla sorgulanır hale gelmesi, ulus-devletlerin politik meşruiyetinin aşınmasına neden olmaktadır. Bu meşruiyet kaybı en genel anlamıyla ulus-devlet egemenliğinin, yurttaşlarının hayatının giderek daha büyük bir bölümünü etkileyen kararları kontrol etme kapasitesi ve yeteneğinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Politik meşruiyetin yasaların konusu olan yurttaşların kendini aynı zamanda yasaların öznesi olarak görmelerinden doğduğunu savunan demokratik egemenlik düşünürleri, evrensel insan hakları normlarının öncelik kazanması demokratik kendini-

belirleme ve irade-oluşturma süreçlerini engelleyerek, meşruiyet ilkesine zarar vermektedir (Benhabib, 2009: 693). Bu bakımdan küreselleşme süreci, yurttaşlık ve ulus-devlet arasındaki gerilimleri güçlendirerek yeni bir yurttaşlık anlayışının geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Yurttaşlık tartışmalarını belirleyen diğer gelişme ise kültürel temelli kimlik ve hak taleplerinin tüm dünyada yükselişe geçmesi olmuştur. Kültürel çeşitlilik olgusu içinde yaşadığımız toplumları niteleyen temel unsurlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Modern toplumlarda kültürel ve vicdani çeşitlilik koşulları altında eşit yurttaşlığın nasıl tesis edilebileceği sorusu özellikle yurttaşlık ve kolektif kimlikler arasındaki ilişkinin sorunsallaştırılmasını beraberinde getirmektedir. Yurttaşlık bağını asli olarak hukuki bir düzenleme olarak gören liberal yurttaşlık kavrayışı uzun bir süre yurttaşlık ile milliyet arasındaki bağıntıyı temel bir sorun olarak görmemiştir. Ancak kültürel farklılığa dayanan çoğulcu toplumlarda demokratik bir siyasal düzenin gerektirdiği yurttaşlar arasındaki aidiyet ve dayanışma bağının yaratılması açısından özellikle yurttaşlık ile ulusal kimlik arasında nasıl bir ilişki olduğu veya olması gerektiğinin açıklanması gerekmektedir. Bu anlamda birbiriyle çelişen değerlere sahip olan farklı kültürel toplulukların birarada olduğu toplumlarda, farklılıkların çatışmaya dönüşmediği, her yurttaşın eşit özgürlüğe sahip olduğu demokratik bir siyasal düzenin nasıl kurulabileceği ve sürdürülebileceği çağdaş siyasal kuramın yanıt aradığı temel sorular arasında bulunmaktadır.

Tüm bu soru(n)lara yanıt verme girişiminde öne çıkan iki kuramsal yaklaşımdan bahsedilebilir: liberal milliyetçilik ve anayasal yurtseverlik kuramları. Her iki yaklaşım da evrensel ilkeler ile tikel kimlikler arasındaki çatışma ve demokrasi, kimlik ve yurttaşlık ilişkisi gibi sorunlara kültürel çeşitlilik koşullarını göz önüne alarak çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Liberal milliyetçilik kuramı ulusal kültürlerin bireysel kimliklerin vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu ve buna bağlı olarak demokrasinin ancak ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştirilebileceğini savunurken; anayasal yurtseverlik kuramı, ulus ve demokrasi arasında kurulan sabit ilişkiyi sorunsallaştırarak, ulusal kültürler yerine evrensel ilkelerin yaşam bulduğu ortak kamusal alana bağlılık temelinde tanımlanan bir yurttaşlık kavramının farklı kültürel kimliklerin eşit ve özgür bir şekilde birarada varolabileceği bir politik toplum modelini öngörmektedir.

İçinde yaşadığımız dönemde farklılıklara saygılı, çoğulcu ve demokratik birlikte yaşam projelerine duyulan ihtiyaç kendini giderek daha fazla hissettirmektedir. Bu bağlamda yurttaşlığın krizi sorununun ne kadar güncel ve yakıcı olduğunu gözler önüne seren örneklerden biri Türkiye'deki yurttaşlık tartışmalarıdır. Nitekim yurttaşlık ve kolektif kimlik arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğine dair soru Türkiye bağlamında önemli bir yer işgal

etmektedir. Son yıllarda özellikle yeni anayasa çalışmaları sürecinde yurttaşlığın yeniden tanımlanmasına dair sürdürülen tartışmalar öne çıkmaktadır. Birçok farklı veçhesi olmakla birlikte, sorunun temelinde Türkiye'deki yurttaşlık tanımının ve daha genel anlamda yurttaşlık kavrayışının çoğunluğun ulusal kimliği ile özdeş olarak görülmesidir. Özellikle Kürt sorunu çerçevesinde farklı ulusal ve kültürel kimliklerin siyasal ve hukuki alandaki tanınma ve hak mücadeleleri halihazırdaki özcü yurttaşlık anlayışının terk edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu mücadeleler bakımından yurttaşlık ve ulusal kimlik arasındaki özdeşliğin kaldırılması ve politik topluluğun temelini belli bir ulusa üyelik ile tanımlanmasının reddi, Türkiye'de yaşayan farklı ulusal ve kültürel topluluklara üye bireylerin eşit ve özgür yurttaşlar haline gelmesinin koşulunu oluşturmaktadır. Yurttaşlık üzerine yürütülen tartışmalar daha geniş bir düzlemde cumhuriyet tarihi boyunca demokrasinin milli irade ile eşitlendiği ve milletin bölünmez birliğinin politik meşruiyetin temeli olarak işlev gördüğü Türkiye'de, kültürel ve vicdani çeşitlilik koşulları altında yurttaşlar arasındaki bağlılığın ve dayanışmanın nesnesi sorununun bir parçasıdır. Bu bakımdan burada yürütülen tartışma aynı zamanda Türkiye'deki yurttaşlık kavrayışının eleştirel bir şekilde yeniden düşünülmesi için de önemli bir bağlam sunacaktır.

Burada ele alınan iki yaklaşım da yurttaşlık ile ilgili güncel sorunları merkeze alarak demokratik bir politik ve toplumsal düzen tasavvurunun hangi ilkeler ve koşullarla hayata geçirebileceği üzerine önemli bir tartışma yürütmektedir. Bu yazının amacı, liberal milliyetçilik ve anayasal yurtseverlik kuramlarının, politik alan ve yurttaşlığın nasıl düzenleneceğine dair temel varsayım ve argümanlarını karşılıklı olarak tartışmak ve çağdaş toplumlarda demokratik yurttaşlığın tesis edilmesinde anayasal yurtseverliğin liberal milliyetçilik karşısında daha anlamlı bir seçenek sunduğunu göstermektir. Liberal milliyetçilik, politik alanın ekonomik kaygılar doğrultusunda basitçe kişisel ilgi ve çıkar çatışmalarına indirgenmesi ve demokrasinin koşulu olan etkin yurttaşlık ve siyasal katılım gibi değerlerin ortadan kalkması ile beliren demokratik yurttaşlığın krizini, 'demos' ile ulus ve yurttaşlık ile milliyet kavramları arasındaki bağıntıları yeniden güçlendirerek çözmeyi amaçlamaktadır. Politik alan ile ulusal alanın sınırlarının eşitlenmesini öngören böylesi bir düzen, çoğulluk ve çatışma gibi demokratik siyasetin belirleyici unsurlarını dışarıda bırakarak politika karşıtı bir tutum ile sonuçlanmaktadır. Anayasal yurtseverlik anlayışı ise yurttaşlar arasındaki ortaklığın ve bağıntının asıl yerinin kamusal alan olduğunu ve etkin yurttaşlığın ancak bu alandaki tartışmalara eşit ve özgür bir biçimde katılım ile gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Buna göre çağdaş demokratik toplumlarda yurttaşlığın içine düştüğü krizin aşılması bakımından tek seçenek evrensel normların hayat bulduğu, çoğulluk ve farklılıkların tanındığı dinamik bir kamusal alanın tesisi

ve devamlılığının sağlanmasıdır. Böyle bir kamusal alanın varlığı, aynı zamanda yurttaşlık ile politik özgürlük ve katılım arasındaki bağların yeniden kurulması anlamına geldiğinden demokratik yurttaşın geri çağırılması açısından da vazgeçilmez bir koşul oluşturmaktadır.

I. Liberal Milliyetçilik: Yurttaşlık ve Ulusal Kimlik Arasındaki İlişki

Liberal milliyetçilik kuramı, politika kuramı alanında birbirine karşıt ve bağdaşmaz konumlar olarak görülen liberal düşünce ile milliyetçilik kuramlarını uzlaştırmayı amaçlamaktadır (Tamir, 1993; Miller, 1997, 2000; MacCormick, 1999). Buna göre, liberal politika kuramının, milliyetçiliği irrasyonel pratikler ve yabancı düşmanlığı ile eşitlemesi, milliyetçi düşünceye içkin olduğu düşünülen bazı değerlerin gözden kaçırılması anlamına gelir. Milliyetçiliğe yakın duran liberaller açısından ulusal kimlikler modern özne için bireysel kimliğin merkezi bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bireylerin ulusal kültürle olan ilişkisi bireysel özerklik ve toplumsal eşitlik gibi önemli liberal değerlerin gerçekleştirilmesi açısından vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, ulusal ve kültürel kimliklere sahip çıkılması, bireysel özerklik, eşitlik ve özgürlük gibi liberal ilkelere zarar veren ve bunları anlamsızlaştıran değil, tamamlayan sonuçlar doğurmaktadır (Tamir, 1993: 6).

Liberal milliyetçilik özellikle 1990'lı yıllardan itibaren politik alanda kültürel temelli hak talepleri ve mücadelelerinin yükselişine bir yanıt arama çabası olarak şekillenmiştir. Yurttaşlık ve kimlik arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran bu hak talepleri, genel anlamda azınlık kimliklerinin ve kültürlerinin, çoğunluğun kültürü karşısında savunulmasını ve eşit bir şekilde tanınması talebini seslendirmektedir (Kymlicka, 1998: 25-6). Liberalizmin etkisi altında politik toplumu oluşturan üyeler arasındaki dayanışma bağlarının çözülmesi, yurttaşların bir aradalığına anlam veren ortaklığın yeniden tanımlanması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Dolayısıyla kültürel temelli hak talepleri politik ve toplumsal düzenin, farklı kültürel kimliklerin özgürlüğü ve eşitliği temelinde yeniden örgütlenmesini öngörmektedir.

Bu hak mücadelelerinin eleştiri yönelttiği kurumlardan biri özünde evrenselci bir niteliğe sahip olan liberal yurttaşlık anlayışı olmuştur. Bu eleştirinin merkezinde liberalizmin soyut bireyi yer almaktadır. Liberal milliyetçi kuram, bu eleştiriye sahiplenip, liberal ilkeler ile milliyetçi değerler arasındaki ilişkiyi açığa sermek yoluyla liberal projeyi restore etmeyi amaçlamaktadır. Liberal milliyetçi kuramın bu amaca nasıl ulaşmaya çalıştığını ele almadan önce, tamamen reddetmemekle beraber eksik kaldığını düşündüğü klasik liberal yurttaşlık anlayışına göz atmak bütünlüklü bir analiz yapmak bakımından faydalı olacaktır.

Liberalizm temel politik öznesinin birey olduğu bir toplumsallık biçimini öngörmektedir. Birey vurgusu liberalizmin kalbinde yer aldığından, bireyin nasıl tasarımılandığını ele almak liberal düşüncenin temellerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Liberal politik düşüncede birey her türlü dış güç ve müdahaleden bağımsız olarak kendi ilgi ve çıkarlarını tanımlama ve bunlara göre eyleme kapasitesine sahip bir insan olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, birey akılsal bir varlık olarak kendi seçimlerini yapma özgürlüğüne sahip insandır. Buradan hareketle bireysel özgürlüklerin liberal siyaset felsefesinin merkezinde yer aldığı söylenebilir. Bireysel özgürlükler, liberalizmin kavrayışında, “tüm siyasal pratikleri haklı kılan ve yönlendirmek durumunda olan yüksek ahlak ilkesi” (Berten vd., 2006: 194) olarak kabul edilmektedir.

Liberalizmin birey kavrayışı onun topluma dair tasavvurunun da ipuçlarını sunmaktadır. Toplum eşit ve özgür bireylerden meydana gelen birlikteliktir. Liberal toplum birbirinden farklı ilgi ve çıkarların biraradalığını öngördüğü için toplumsal yaşamın kurucu niteliği de bireysel ilgilerin ve çıkarların çatışmasız bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Politik alan bireysel özgürlükleri merkeze alacak şekilde düzenlenir. Bu bağlamda birey politik düzlemde hak-sahibi özne olarak karşılık bulur. Bireysel iyilerin farklılığı ve çoğulluğu koşulları altında, bireysel özgürlüklerin dışsal müdahale ihtimalleri karşısında güvence altına alınması gereği liberal kuramda devletin üstlendiği işlevi açığa serer. Devletin rolü hakların taşıyıcısı özneler olarak kavranan bireyler arasındaki çatışmalı durumu uzlaştırarak istikrarlı bir düzenin tesis edilmesidir. Bu bağlamda liberal adalet kavramı da bireysel özgürlüklerin haklar vasıtasıyla devlet tarafından garanti altına alındığı bir politik düzen anlamına gelir. Bu türden bir düzen toplumsal ilişkilerin asli olarak hukuk yoluyla kurulduğu ve politikanın da temelde araçsallaştırılarak bu hukukun oluşturulması pratiği anlamına geldiğini gösterir.

Liberalizmin bireyi merkeze alan politik çerçevesi yurttaşlığın tanımlanmasında da temel kriter olarak işlev görür. Liberal yurttaşlık anlayışında, yurttaşlık asli olarak "hukuki bir statü"ye işaret eder. Yurttaşlık hukuk yoluyla kurulan ve tanımlanan topluluğun bir üyesi ve bunun sonucu olarak sahip olunan haklarla ilgilidir.

Politik kuramda liberalizmin bireysel özgürlük, eşitlik ve çoğulluk gibi idealler çerçevesinde tanımladığı topluluk anlayışıyla, milliyetçiliğin ister etnik ister kültürel temelde olsun dışlayıcı ve kapalı bir şekilde tanımladığı topluluk anlayışı arasında önemli bir gerginlik olduğu söylenebilir (McCarthy, 1999: 175). Ne var ki, liberal milliyetçi kuram liberal ilkelerin tarihsel olarak ulus-devlet modelinde geçerlik kazandıklarını hatırlatarak bu gerilimin zorunlu olmadığını öne sürer. Buna göre, tam tersine liberal toplumlarda politik

meşruiyet ile ulus fikri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle devletlerin insan haklarına saygı duyduğu ve bütün yurttaşlarına eşit muamele ettiği müddetçe meşruiyet ile ilgili hiçbir sorunun ortaya çıkmayacağını savunan liberaller yanılmaktadır (Miller, 2011: 303). Bu bağlamda liberal milliyetçilerin temel argümanı ulusal kültür ve kimliğin hem modern birey hem de demokrasi açısından oynadığı merkezi rolü göstermek etrafında şekillenir.

Ulusal kimlikler modern çağın başlangıcından itibaren yurttaşlar arasında toplumsal bütünleşmenin sağlanması işlevini yerine getirmiştir. Liberal milliyetçiler "ulus" kavramını ortak bir soy ve etnisiteye değil, ortak bir kültür, tarih ve dile referansla tanımlamaktadır. David Miller'a göre, "kültür ulusal kimliğin biçimlenmesinde ve tanımlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. En nihayetinde bir ulusu oluşturan şey kültürel özellikleridir" (Miller, 2006: 532). Will Kymlicka ise ulus, kültür ve halk kavramlarını neredeyse eş anlamlı terimler olarak kullanmaktadır (Kymlicka, 1998: 49). Liberal milliyetçilere göre, klasik liberalizmin temel hatası bireyleri soyut ve yükümsüz varlıklar olarak kabul ederek kültürün bireylerin hayatında oynadığı rolü ihmal etmeleridir. Modern birey kendi ilgi ve çıkarlarını istediği gibi seçme özgürlüğüne sahipken, bu etkinliğini bir boşluk içinde gerçekleştirmez (Tamir, 1993: 15-7; Kymlicka, 1998: 148-52). Her birey yaşamını tarihsel ve toplumsal olarak belirlenen belli bir kültürel ortam içerisinde geçirmektedir. Bu nedenle bireylerin kimliklerinin oluşumu ile içinde toplumsallaştıkları ortam arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel aidiyet bireylere anlamlı seçenekleri göstermesi bakımından önemli bir bağlam sunar. Ulusal kültürler de bu açıdan bireyler için en geniş seçenek yelpazesini ve imkanını sağlar. Bu şekilde bireysel özerklik ve ulusal kültür arasında sıkı bir bağ kurulduğundan, ulusal kültür ve kimliğin sürdürülmesi özerklik açısından en büyük fayda haline gelir.

Sonuç olarak liberal milliyetçi proje özellikle atomistik birey kavrayışını sahiplenen liberalizmin restorasyonunu amaçlamaktadır. Klasik liberalizmin bireysel özgürlüklere ve haklara vurgu yapan bireyciliğini, milliyet ilkesi ile birlikte yeniden düzenleyerek, liberalizmin günümüz koşullarına uyarlanmasında yetersiz ve eksik kalan yanlarının iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bu hedeflerden biri de, liberal yurttaşlık anlayışının demokratik siyasetin hayata geçirilmesi açısından ihtiva ettiği engellerin aşılması gerektiğidir. Buna göre, demokratik bir yurttaşlık anlayışının gerektirdiği kamusal katılım ve ortak amaçlar belirleme gibi değerlerin ancak ulusal kimlik ve kültürün aralarında sıkı dayanışma bağları oluşturduğu yurttaş topluluklarında mümkün olduğunu savunmaktadır. Liberalizmin kendi ilgi ve çıkarları peşinde koşan atomistik bireyi demokratik siyasetin gerektirdiği toplumsal dayanışma ve aidiyet bağlarının öznesi olamaz. Bu nedenle yurttaşlık ile milliyet ilkesi arasındaki bağın günümüz için yeniden tesis edilmesi önem

kazanır. Çünkü liberal toplum tasavvurundaki birbirine yabancı olan yurttaşlar arasında güven ve sadakatin yaratılmasını mümkün kılan ulus fikridir. Miller'ın ifadesiyle "liberal değerlerin kendisi ancak ortak bir ulusal kimliği paylaşan üyelerin oluşturduğu bir politik toplulukta gerçekleştirilebilir" (Miller, 2006: 535). Bu anlamda "uluslar, demokratik kurumların içerisinde işlerlik kazanabileceği birimler" (Miller, 2006: 532) olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla ulus demokratik politika açısından kaçınılmaz bir araca indirgenmektedir. Yaygın kanının aksine, liberal projeye yeni bir soluk kazandırmayı hedefleyen liberal milliyetçiler açısından, milliyetçilik liberalizmin düşmanı değil tam tersine dostu ve müttefiki durumundadır. Nitekim Kymlicka'ya göre "liberal teorisyenler kültürlerin ya da ulusların liberal siyasal teorisinin temel birim olduklarını, genelde örtük olarak da olsa, kabul etmektedirler. Bu anlamda, Yael Tamir'in belirttiği gibi, 'çoğu liberal, liberal milliyetçidir'; yani liberal hedeflere liberalleşmiş toplumsallık kültürü ya da ulus içinde ve aracılığıyla varılacaktır" (Kymlicka, 1998: 153).

Liberal milliyetçi düşünce böylece ulus ve demokrasi idealleri arasında çok önemli bir bağ olduğunu öne sürmektedir. Bu bakış açısından demokrasi, ulusal egemenlik ve kendi kaderini belirleme mefhumlarıyla yakından ilişkilidir. Ortak bir kültür etrafında biraraya gelen ulusal topluluklar politik alanda da kendi kaderini belirleme hakkına sahip kolektif özneler olarak yer alırlar. Ulusların sınırları politik birimlerin de sınırlarına işaret etmektedir. Bu nedenle ulusun sınırları ile politik topluluğun sınırlarının birbirinden ayrılması durumunda demokratik bir toplum imkanı da tümenden ortadan kalkmış olur.

Ulusal sınırlar ile politik birimin sınırlarının örtüşmesi gerektiği tezi liberal milliyetçileri ulus ve devlet bağıntısını da yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Nitekim bu tezin yol açtığı başlıca sorulardan biri bütün ulusların bir devlete sahip olup olmaması gerektiğidir. Başka bir deyişle, ulusal egemenliğin hayata geçirilmesi bu egemenlik ancak bir devlet örgütlenmesinde açığa çıktığı zaman mı mümkündür? Liberal milliyetçi kuram böyle bir durumun pratikte mümkün olmadığı gibi, kuramsal olarak da zorunlu olmadığını dile getirmektedir. Ulusal ve siyasal sınırların birliği tezi, zorunlu olarak her ulusun bağımsız bir devleti olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Aynı devlet çatısı altında birden çok ulusun özerk bir biçimde öz-yönetime ve kendi kaderini belirleme hakkına sahip olması mümkündür. Bu anlamda bir liberal milliyetçi olmanın "ulus ve devlet arasındaki yakın bağıntının koparılmasını savunmak anlamına geldiği söylenebilir" (Lichtenberg, 1999: 174). Sınırları içerisinde yaşayan tüm halkın tek meşru temsilcisi olduğunu ileri süren klasik ulus-devlet anlayışına karşı, liberal milliyetçilik farklı halkların değişik düzeylerde yönetsel özerklik taleplerinin meşruluğunu savunur. Dolayısıyla varolan devletlerin ulusal çizgiler boyunca bölünüp yeni devletlerin ortaya çıkması pratik olarak gerçekçi olmamanın

yanısıra aynı zamanda arzu edilir de değildir. Bunun yerine liberal milliyetçi proje, birden çok ulusun aynı devlet sınırları içerisinde bir arada olduğu durumlarda çokuluslu bir devlet modelini desteklemektedir.

Çoğunluk ve azınlık milliyetçiliklerinin arasındaki ilişkinin çatışmaya dönüşmeden barış içinde bir arada var olmasını öngüren çokuluslu devlet modeline dair farklı liberal milliyetçi düşünürler farklı kuramlar geliştirmiştir (Kymlicka, 1998; Miller, 2000). Tüm bu farklı kuramların incelenmesi bu yazının kapsamını aştığından, burada bütünlüklü bir örnek teşkil etmesi bakımından yalnızca Will Kymlicka'nın kuramı ele alınacaktır. Kymlicka'ya göre çağdaş toplumlarda kültürel çoğulculuğun iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan biri ulusal azınlıklar, diğeri ise göçmenlerdir (Kymlicka, 1998: 38). Ulusal azınlıklar büyük bir devlet şemsiyesi altında toplanmış, belli bir toprak parçasında çoğunluğu oluşturan, ayrı bir ortak dil ve tarihe sahip gruplarken, göçmenler “başka bir topluma girmek üzere ulusal cemaatlerini terk etmiş” etnik gruplardır (Kymlicka, 1998: 51). Kymlicka'ya göre bu iki grup arasında bir ayırım yapılması politik alanın düzenlenmesi bakımından hayati bir önem taşır. Nitekim bu ayırım farklı kültürel grupların toplumsal bütünleşme düzeyinde ne tür haklara sahip olması gerektiğini belirlemektedir. Buna göre göçmen gruplara eşit sivil ve politik hakların tanınması onların egemen toplumla başarılı bir şekilde bütünleşmesinin temel araçlarıdır. Ancak bu düzenlemeler ulusal azınlıklar açısından yeterli değildir. Ulusal azınlıklar böylesi bireysel haklarla yetinmeyip, bölgesel özerklik veya öz-yönetim talep eden gruplardır. Bu öz-yönetim hakları ulusal azınlıkların çoğunluk milliyetçiliğinin tahakkümü altına girmeden eşit ve özgür bir şekilde yaşamasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla çokulusluluğun doğurabileceği muhtemel gerilimler, farklı ulusal toplulukların ayrılma yoluyla kendi bağımsız devletlerini kurmasındansa, bu topluluklara kendi yaşadıkları bölgelerde belli özyönetim hakları verilmesi ve farklılıklarının tanınması ile çözümlenmektedir.¹

Bu çerçevede Kymlicka'nın liberal milliyetçilik kuramı devlet sınırları içerisinde farklı ulusal kimliklerin tanındığı ve siyasal düzlemde özerk yönetim mekanizmalarına sahip olduğu bir federatif yönetim sistemini savunmaktadır. Ulusal azınlıkların kendi kültürlerini yaşatabilmeleri ve geliştirebilmeleri için görece özerk bazı kamusal kurumlara sahip olmaları gerekmektedir. Federal yönetim yapıları merkezi yönetim mekanizmalarının en aza indirildiği ve farklı ulusal kamusal alanların ve kurumların yaratılmasını mümkün kılarak

¹Kymlicka bu gruplara örnek olarak Kanada'daki Quebec'liler, Britanya'daki İskoçlar, İspanya'daki Katalanlar ve Belçika'daki Flamanları göstermektedir. Kymlicka'ya göre bu devletler sınırları içerisindeki azınlık uluslarına belli yönetim hakları vererek onların farklılıklarını tanımıştır.

ulusal azınlıkların kendi kaderini belirleme hakkına saygı duyan sistemlerdir. Bu nedenle çokuluslu devletlerde bütün ulusal kimliklerin üstünde yer alacak bir kolektif kimlik yerine, bu kimliklerin hepsinin eşit haklara sahip olduğu bir siyasal düzen kurulması daha akla yatkın bir seçenek oluşturmaktadır.

Liberal milliyetçilik açısından insan hakları normlarının güç kazanması ve giderek artan uluslararası göçler, ulusların kendini demokratik yönetim iradesi üzerinde kısıtlamalara neden olmakta ve bunun sonucu olarak da demokratik yurttaşlığın değerinin azalmasına ve anlamını kaybetmesine yol açmaktadır. Evrensel ilke ve normların merkezde olduğu ulus-ötesi bir politik kolektif kimlik temelinde bir toplumsal düzen inşası hedefi, tikel ulusal kültürlerin bireylerin yaşamındaki önemini ve buna bağlı olarak siyaset ve kültür arasındaki hayati bağıntıyı göz ardı ettiği için başarılı olması mümkün değildir. Tam tersine sınırlı bir evrenselliğin işlerlik kazanabileceği tek yer ulusal kültürlerin kendisidir.

İnsan hakları normlarının yükselişi veya diğer bir ifadeyle ulus-devlet egemenliğinin bu normlar tarafından kuşatılması liberal düşünce içerisinde farklı tepkilere yol açmaktadır. Liberal kozmopolitanizm savunucuları tarafından ulusal kimliklerin tarafsızlık ilkesi altında önemsizleşmesi kozmopolitan adalet ve hukukun üstünlüğünün gerçekleştirilmesi açısından oldukça olumlu olarak görülmektedir. Liberal milliyetçi düşünce açısından ise dünyada bulunan her ulusun eşit bir biçimde kendi kaderini belirleme hakkına sahip olması kozmopolitan bir siyasal düzenin başlıca ilkesi olmalıdır. Nitekim milliyetçiliğin yarattığı ahlaki tehlikelerden korunmanın yolu da liberal bir kozmopolitanizm peşinde ulusal kimliklerin silikleştiği, arkaik bir yapı olarak görüldüğü ve değerinin ortadan kalktığı bir siyasal dünyayı desteklemek değildir. Asıl hedef eşitsizliğin ve adaletsizliğin kaynağı olan etnik milliyetçilik anlayışlarının etkisizleştirilmesi olmalıdır. “Liberallerin amacı liberal olmayan ulusları çözmekten çok, onları liberalleştirmek olmalıdır” (Kymlicka, 1998: 154). Ulusal kültürlerin liberal bireyin kendini gerçekleştirmesinde çok önemli bir yere sahip olduğunu savunan liberal milliyetçilik açısından bireysel eşitlik ve özgürlük idealleri, ulusal kültürlerin yaşatılması ve sürdürülmesi hakkından bağımsız bir şekilde ele alınamaz (Tan, 2004: 99). Bu nedenle kozmopolitan normlar ulusların liberalleşmesine ve buna bağlı olarak liberal milliyetçiliğin yayılmasına hizmet etmelidir. Liberal milliyetçilik ve kozmopolitan adalet arasında bir gerilimin tersine karşılıklı olarak birbirini destekleyen bir uyum bulunabilir (Tan, 2004: 94-5).

Liberal milliyetçi düşüncenin yurttaşlığın krizine dair önerdiği çözüm “yurttaş etkinliğinin ulusal politik topluluk içerisinde sınırlandırılması” (Miller, 2000: 81) gerekliliğidir. Sağlam demokratik toplumlar için yurttaşlık pratiğinin yeniden canlandırılması gerekmektedir. Bu sorun ise ancak yurttaşlar arasında

güçlü toplumsal bağların kurulması ile mümkündür. Yurttaş hukuki alanda tanımlanmış kurallar çerçevesinde kendi özel çıkarlarını gerçekleştirmenin peşinde koşan bireyleri değil, ulusal ve kültürel değerler ve bağlar etrafında biraraya gelen ve topluma özgü ortak iyinin gerçekleştirilmesini hedef alan bireyler olmalıdır. Bu anlamda güçlü bir demokrasi, ancak güçlü bir toplumsal kimlik mekanizması ile hayata geçirilebilir. Böylesi güçlü bir toplumsal kimlik mekanizması ise ancak bir ulusal kimlikle sağlanabilir. “Çağdaş dünyada demokratik yurttaşlık biçimini almak zorunda olan cumhuriyetçi yurttaşlığın başarılı olması için politik topluluğun ortak bir ulusal kimliğin sağladığı tutkale ihtiyacı vardır” (Miller, 2008: 147). Nitekim demokrasi en basit anlamında halkın yönetimi anlamına geliyorsa, kendi kendini yöneten halkın tanımlayıcı unsuru ulustur (Kymlicka, 2006: 129). Bu şekilde demokratik bir yönetimin vazgeçilmez bir ilkesi olan halk egemenliği de, ulus egemenliği fikrine indirgenmiş olmaktadır.

Sonuç olarak liberal milliyetçiliğin ulusal sınırlarla politik sınırları eşitlemesi politika öncesi değerlerin ve kavramların politik alanı belirlediği bir düzeni kabul ettiğine işaret etmektedir. Liberal milliyetçiliğin temel sorunu demokrasinin öznesi olan 'halk'ın (*demos*) 'ulus' ile eşanlamlı olduğunun kabulü ve demokratik yurttaşlığın da ancak bir ulusa üyelik ile birlikte düşünülmesi koşuluyla mümkün olduğunu öne sürmesidir. Bu bağlamda, her ne kadar çağdaş toplumlarda yurttaşlığın zorunlu olarak egemen ulusa üye olmayı gerektirmediğini kabul etmesiyle ilk bakışta yurttaşlık ile ulusal kimlik arasındaki bağın zayıflatıldığı gibi bir çerçeve sunuyor olsa da, nihai olarak yurttaşlık açısından devlet sınırları içerisinde varolan herhangi bir ulusal topluluğa üyeliği koşul olarak görmesi aynı bağın güçlendirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla demokrasinin değişmez politik birimi olarak ulusu görmesi ve etkin yurttaşlığın ancak ortak bir ulusal kimliğe sahip topluluklarda hayata geçirilebileceğini savunması, liberal milliyetçiliğin demokrasi fikrine içkin olan tartışma ve çatışmanın yerine birlik ve homojenliğe öncelik verdiğini göstererek demokratik yurttaşlık fikrinin uzağında kalmasına neden olmaktadır.

II. Anayasal Yurtseverlik: Kamusal Alan Olarak Yurt

Anayasal yurtseverlik (constitutional patriotism) politik bağlılığın kültürel ve ulusal değerlerden çok, liberal demokratik bir anayasada biçimlenen normlar, ilkeler ve kurumlarla tanımlandığı bir toplumsal düzeni savunmaktadır (Habermas, 1998: 118; Müller, 2007: 1). Milliyetçilik kuramlarının eleştirisinden hareket eden anayasal yurtseverlik düşüncesinin temel amacı evrensel normatif ilkeler ile tikel kültürel kimliklerin ulus-devletin

anlam dünyasını aşan bir anlayışla uyumunu sağlamaktır. Bu bağlamda anayasal yurtseverliğin temel tezi insan hakları normlarına dayanan evrensel ilkelerin kolektif bir kimliğin temeli olarak işlev görebileceğidir.

Anayasal yurtseverlik kavramının ortaya çıkışının tarihsel arka planında İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'sında toplumsal bütünleşme ve demokrasiyi yeniden tesis etmeye yönelik tartışmalar yatmaktadır. Totaliter rejim dönemindeki deneyimlerin Almanya tarihinde bıraktığı yıkıcı izlerin ışığında kolektif bir kimliğin eşitlik ve özgürlük idealleri ile uyum içinde ve dışlama içermeyecek bir şekilde yeniden nasıl inşa edilebileceği bu tartışmaların asli konusunu oluşturmaktadır (Habermas, 1991: 212-24). Bu yönde bir çabanın açıklaması gereken en önemli konulardan biri kuşkusuz ulusal kimliğin demokratik bir toplumda nasıl bir yere ve role sahip olduğudur. Başka bir deyişle faşizmin şiddete ve kana bulanmış olan tecrübesini yaşamış olan bir toplumda ulus fikrinin yeni kurulan liberal siyasal düzenle nasıl ilişkilendirilebileceği ve bu düzen içerisinde meşru bir yere sahip olup olamayacağı meselesinin açıklanması gerekmektedir.

Anayasal yurtseverlik kuramı bu tarihsel koşulların oluşturduğu bir arka planda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda anayasal yurtseverlik (*Verfassungspatriotismus*) kavramı ilk defa Alman siyaset bilimci Dolf Sternberger tarafından Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşunun otuzuncu yıldönümü nedeniyle 1979 yılında kullanılmıştır (Müller, 2007: 21). Sternberger tarihsel olarak yurtseverlik kavramının ulus fikri ile zorunlu bir bağlantısının olmadığını savunmuş ve 18. yüzyıla kadar özünde ortak yasa ve özgürlüklere duyulan sevgi ve bağlılık anlamını taşıyan bütün yurtseverlik biçimlerinin anayasal bir yurtseverlik olarak görülebileceğini dile getirmiştir (Müller, 2007: 21). Yurtseverliği milliyetçilik ile olan zoraki bağıntısından kurtaran Sternberger, Almanya'da yurtseverliğe yeni bir anlam kazandırmaya girişmiştir. Bu bağlamda yurttaşlar arasındaki dayanışma ve sadakate anlam kazandırması olası en önemli kavramlardan biri anayasa olarak belirlemiştir. Nitekim Sternberger'e göre Almanya'nın savaş sonrası siyasal ve toplumsal düzeninin en saygı duyulan kurumlarından biri olan anayasası yurttaşların devlete bağlılığının temsilinde önemli bir rol oynamıştır. Sternberger yurtseverliğin nesnesi haline gelen anayasayı devletin iç ve dış düşmanlara karşı korunması gereken bir düzenleme olarak ele almıştır. Barışın tesis edilmesi ve politik istikrarın güvence altına alınmasını anayasanın temel işlevi olarak görmüştür.

Anayasal yurtseverlik kavramını Almanya bağlamının ötesine taşıyıp çağdaş toplumlarda kolektif kimliklerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir kavrayış olarak kuran ise Jürgen Habermas olmuştur. Habermas'ın kavramı ilk defa dile getirmesi 1986 yılında Almanya'daki 'Tarihçiler Tartışması'

bağlamındadır (Habermas, 1991: 227). İkinci Dünya Savaşı ve Yahudi soykırımının ardından bazı muhafazakar tarihçilerin Alman kimliğinin 'normalleştirilmesi' ve ulusal gururun tamir edilmesi yönündeki argümanlarına karşılık olarak Habermas politik kimliğin arzu edilebilir tek biçiminin anayasal yurtseverlik olduğunu savunmuştur (Müller, 2007: 26). Nitekim Habermas'a göre ulusal kimlik ve değerlerin demokratik ve çoğulcu toplumlarda dayanışma yaratması mümkün değildir.

Anayasal yurtseverlik perspektifinden bakıldığında, çağdaş toplumlarda demokrasinin önündeki en önemli engellerden biri milliyetçiliktir. Her ne kadar ulus fikri demokratik yurttaşlığın canlandırılması konusunda modern tarihte önemli bir rol oynamış ve halk egemenliği kavramı tarihsel olarak ulus-devlette vücut bulmuş olsa da, ulus ve demokrasi arasındaki ilişkiye normatif bir önem yüklemek gerekir. Bu ilişki sabit ve değişmez değil, tarihsel ve olumsaldır. (Habermas, 1996: 495) Bu, demokratik pratiklerin ulus-devlet çerçevesinin ötesinde ve dışında da gerçekleştirilebileceği anlamına gelir. Bu anlamda ulus ya da ulusal kültür demokratik yurttaşlar topluluğunun alabileceği kurumsal biçimlerden yalnızca biridir, tek biçim değildir. Yurttaşlık özünde siyasal topluluğun bir üyesi olmak anlamına gelir. Anayasal yurtseverliğin savunduğu siyasal topluluk, herhangi bir kültürel toplumun üyesi olmanın yurttaşlık için geçerli bir koşul ve temel oluşturmadığı gerçeğinin kabul edilmesine dayanmaktadır. (Habermas, 1996: 500)

Bununla beraber Habermas ulusal kimliğin bireylerin yaşamında hiçbir anlamı olmayan ve tamamen arkada bırakılması gereken bir kimlik biçimi olduğunu da savunmamaktadır. Ulusal kimliğin demokratik ve çoğulcu toplumlarda yurttaşlar arasında sadakat ve bağlılık yaratan siyasal bir kimlik olarak meşruiyete sahip olamaması, ulusal kimliklerin temelden reddedildiği veya herhangi bir değere sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Yurttaşlık ve ulusal kimlik arasındaki bağın koparılması, politik alanın milliyet gibi politika öncesi ilkeler ve değerler yerine her yurttaşın eşit ve özgür bir şekilde kamusal karar alma süreçlerine katıldığı bir politik kültüre dayanarak kurulmasını dile getirmektedir.

Anayasal yurttaşlık, çoğulcu ve çokkültürlü toplumlarda ortak politik kültür ile politika-altı kültürler arasında olmak üzere iki ayrı toplumsal bütünleşme düzeyi öngörmektedir. (Habermas, 1998: 224-5) Buna göre ortak politik kültür, homojen bir ulusal kültür tasavvurunun tersine farklı ve özgün kültürel grupların, yaşam tarzlarının eşit olarak içerildiği bir kolektif kimliğin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Farklı kültürel yaşam tarzlarından ayrı olarak, her yurttaşın ortak bir politika kültürünün içinde toplumsallaşması gereklidir (Habermas, 1996: 500). Ortak politik kültür, politika-altı kültürlerden farklı olarak tarih veya geleneğe değil, temel olarak anayasada biçimlenen demokratik ilkeler, kurumlara ve usullere dayanmaktadır. Bu nedenle sabit

veya değişmez bir niteliği temsil etmektense değişime ve yeniden tanımlanmaya açık bir özelliktedir. Liberal demokrasilerin tarihe ve geleneğe yaslanan herhangi bir kültürel kimlikle tanımlanmasına ihtiyaç yoktur.

Habermas'a göre toplumun ortak politik kültürü, toplumu oluşturan farklı kültürlerle sahip topluluklara karşı tarafsız bir konumda olmalıdır. Böylece çokkültürlü toplumlarda kültürel çeşitliliğe duyarlı bir politik düzen kurulmuş olur. Bu düzen farklı kültürel toplulukların politik düzlemde eşit haklara sahip bir şekilde tanınmasını garanti altına alır. Böylesi bir tarafsızlığın kurumsallaştırılmadığı durumlarda, başka bir deyişle iki bütünleşme düzeyi arasındaki ayrımın ortadan kalktığı durumlarda, çoğunluk kültürünün iktidar gücü ve yetkilerini diğer kültürel toplulukların eşit hakları pahasına ve eşit tanınma iddialarını ihlal eden bir şekilde ele geçirmesi tehlikesi ortaya çıkar (Habermas, 1998: 225). Çoğunluk kültürünün azınlık kültürleri üzerinde bir hakimiyet kurması anlamına gelen bu durum, yurttaşların eşit ve özgür bir biçimde bir arada yaşadığı ve birbirlerine karşı sorumluluk aldığı bir toplumsal bütünleşmeyi imkansız kılar. Tarihsel olarak ulus-devlet düzeni altında azınlık kültürlerinin deneyimledikleri baskı, asimilasyon ve şiddet, çoğunluk kültürü ve politik iktidarın tehlikeli birlikteliğine örnek oluşturmaktadır.

Habermas'ın anayasal yurtseverlik anlayışı, liberal milliyetçiliğin demokrasiyi ulusal egemenlikle eşitleyen ve politik meşruiyetin kaynağında da bu egemenliği gören kavrayışına karşı, çağımız toplumlarında daha farklı bir meşruiyet ilkesinin iş başında olduğunu savunmaktadır. Habermas'a göre liberal demokrasilerde yasaların meşruiyeti, en basit anlamıyla, yasanın konusu olan bireylerin kendilerini aynı zamanda yasanın öznesi olarak görmeleri anlamına gelmektedir (Habermas, 1998: 207). Bu bağlamda politik alanda meşruiyetin iki kaynağı bulunmaktadır: hukukun üstünlüğü ve halk egemenliği. Hukukun üstünlüğü, Habermas'ın tabiriyle bireysel özerklik, bireylerin anayasa ile garanti altına alınan temel sivil haklarına karşılık gelmektedir. Halk egemenliği ya da, Habermas'ın deyişiyle, kamusal özerklik ise yurttaşların yasa yapma süreçlerine katılma hakkını ifade etmektedir. Politika felsefesinde özerkliğin bu iki formunun birbirini dışlayıcı olduğu düşünülmektedir. Liberal geleneğin öncelik verdiği hukukun üstünlüğü (bireysel özerklik) ilkesi demokratik kendini-belirleme pratiklerinin temel insan haklarını ihlal edemeyeceğini belirtirken, cumhuriyetçi gelenek tarafından vurgulanan halk egemenliği (kamusal özerklik) ilkesi toplumların kendi kendini yönetme potansiyelinin ve kapasitesinin hukuk tarafından sınırlanamayacağını savunmaktadır.

Habermas'a göre bu iki ilke birbiriyle rekabet içinde değil, birbirini tamamlayıcıdır. Söz konusu gerilimi asmak için Habermas bu ilkelerin eş-kökenli (*co-original*) olarak görülmesi gerektiğini dile getirir (Habermas, 1998:

258-60). Bireysel ve kamusal özerkliğin eş-kökenliliği ne hukukun üstünlüğünü kuran bireysel özerklik haklarının ne de hukuki sisteme demokratik bir biçim kazandıran kamusal özerklik haklarının diğeri üzerinde üstünlük iddia edememesi anlamına gelir. Bu iki ilke hiyerarşik bir anlayışla ele alınmamalıdır. Biri olmadan diğeri gerçekleşemez. Politik katılımın mümkün olması için temel insan haklarının garanti altına alınması gerekmektedir; diğeri yandan bu haklar soyut, metafizik haklar değil, somut bir anayasal çerçevede yasa koyma sürecinin parçası olduğundan politik katılımı varsaymaktadır (Habermas, 2006: 114).

Anayasal yurtseverlik liberal milliyetçiliğe paralel bir şekilde bireysel hakların ve özgürlüklerin temel alındığı liberal yurttaşlık anlayışının yetersizliğinin eleştirisinden hareket etmektedir. Liberalizmin bireyci kavrayışı yurttaşı kendi ilgi ve çıkarları peşinde koşan bencil bireye, politik alanı da bir çıkarlar çatışmasına indirgemektedir. Ne var ki anayasal yurtseverlik perspektifinden demokratik bir yurttaşlık kavrayışında politik alana katılım anlamındaki kamusal özgürlük bireysel özgürlük kadar önemli bir yer tutmaktadır. Yurttaşlık yalnızca haklara sahip olmakla tanımlanan hukuki bir statünün ötesinde ortak meselelerle ilgili karar alma süreçlerine eşit katılımı içeren politik bir niteliğe sahiptir.

Bu bağlamda kamusal alan Habermas'ın genel hatları yukarıda verilen müzakereci demokrasi kavrayışı açısından çok önemli bir yere sahiptir. Yurttaşların kamusal alandaki demokratik irade oluşturma ve karar alma süreçlerine eşit katılımı, bütün yurttaşların yasaları birbirine karşı haklılaştırabildiği bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, yasaların meşruiyeti yurttaşların kamusal alanda gerçekleşen özgür tartışma ortamından kaynaklanmaktadır. Kültürel çeşitlilik koşulları altında müzakereci demokrasi farklı etik-kültürel kimlikler arasındaki uzlaşmanın ancak bunların eşit ve özgür bir şekilde iletişim içine girerek gerçekleştirilebileceğini dile getirmektedir.

Müzakereci demokrasinin temel kurumu olarak kamusal alan, politik meşruiyetin ne politika öncesi kültürel değerlere ne de herhangi bir başka metafizik kaynağa dayanmayan ama bizzat yurttaşların söz ve eylem yoluyla kurma, sorgulama ve dönüştürme etkinliğine dayanmaktadır. Bu alan aynı zamanda bir iletişim sahası olarak yurttaşlar arasındaki ortaklığın da inşa edildiği alandır. Kamusal alan, özel alanla karşıtlığı içerisinde, politik topluluğun üyesi olan tüm yurttaşlar arasındaki eşitliğe dayanan ilişkinin kurulduğu yere işaret eder. Kamusal alan sabit ve durağan bir nitelik taşımaz. Tam tersine hem farklılıkların birbirine görünür kılındığı hem de ortaklığın tesis edildiği sahadır. Bu anlamda kamusal alanın belirleyici özelliğini çoğulluk kavramı oluşturur. Çoğulluğun tanınması işlevinin yanısıra her türlü eşitlik, özgürlük ve hak mücadelesinin de görünürlük kazandığı bir düzlemdir.

Habermas'a göre kamusal alan kolektif kimliğin sürekli bir şekilde yeniden müzakere edildiği ucu açık bir iletişim alanına karşılık gelmektedir (Müller, 2007: 29). Kamusal alan yurttaşın kurma ve dönüştürme etkinliğine ev sahipliği yapmakta ve bu anlamda politikaya dinamik bir nitelik kazandırmaktadır. Kimlikler sabit ve durağan olmaktan çok sürekli olarak “öteki” ile iletişim halinde yeniden şekillendiği için kolektif kimliğin akılcılaştırılması bireylerin bir adım geri çekilerek ulusal kimliklerini evrensel ilkelere referansla sorgulamaya açık hale getirmeleriyle mümkündür. Farklı kimliklerin karşılıklı olarak eşit bir biçimde tanınması açık uçlu bir süreci gerektirir. Bu anlamda demokrasinin öznesi olan halk (*demos*) politikaya önsel ve durağan bir öze sahip olarak tanımlanmayacaktır. Halk sürekli bir yeniden tanımlamanın nesnesidir.

Kamusal alan, yurttaşlar arasındaki ortaklık ve iletişim alanı olarak anayasal yurtseverlik kuramındaki yurt kavramına karşılık gelir. Yurttaşların ortak olarak sahip oldukları şey kültürel bir kimlik, ulusal veya kutsal değerler değil, yurttaş etkinliğinin gerçekleştiği ve bu anlamda yurttaşlığın kurulduğu kamusal alandır. Yurttaşların aidiyet ve sadakatinin nesnesi olan yurt (*patria*) kamusal alandır. Bu nedenle eşit ve özgür yurttaşlığın anlam kazanması ancak politik katılımı ve tartışmayı temel alan kamusal alanın tesis edilmesi ve korunması ile mümkündür. Kamusal alanın kaybedilmesi yurttaşlara ait ortak dünyanın da ortadan kaybolması anlamına gelir.

Bu bağlamda günümüzde anayasal yurtseverliğe yönelen en önemli tehlikelerden birinin kamusal alanın aşınması olduğu tespitini yapmamız mümkündür. Modernliğin patolojileri olarak görülebilecek bireycilik ve araçsal aklın hakimiyeti kamusal alanı salt çıkarların temsiline ve bir güç savaşına indirgerken, milliyetçi ve komüniteryan yaklaşımlar kamusal alanın ulusal kültürlerle sınırlanmasını savunarak çoğulluk ve kamusal tartışmanın geri plana itildiği bir politik düzeni öngörmektedir. Halkın kendi kendine yasa koyması anlamına gelen demokrasiyi tamamlanmamış bir ilke olarak gördüğümüzde, bu yasa koyma etkinliği öncelikle sosyoekonomik baskılar altında parçalanmış ve kaybolmaya yüz tutmuş bir halkın varlığını ve kamusal alanda halkı ilgilendiren meselelerde söz ve eylem yoluyla öznelerarası bir iletişim sürecini gerektirmektedir. Tüm bu tehlikeler açısından anayasal yurtseverliğin en güçlü yanı kolektif kimliği kapalı ve durağan bir olgu olarak değil, kamusal alanda sürekli sorgulanan, değiştirilen ve yenilenen bir olgu olarak ele almasıdır.

Sonuç

Hem liberal milliyetçilik hem de anayasal yurtseverlik politik katılım ve kamusal özgürlükler anlamında etkin yurttaşlığın aşınması ve kolektif kimlikler ile toplumsal bütünleşme arasındaki ilişkinin giderek içinden çıkılmaz bir hal

alması ile ortaya çıkan yurttaşlık sorununa çözüm arayışı içindedir. Ancak her ne kadar hareket noktaları benzer olsa da, vardıkları sonuçlar bakımından oldukça farklı yerlerde konumlanmaktadır.

Liberal milliyetçiliğin kültürel bir çoğulculuğa hapsedmeye çalıştığı yurttaşlık anlayışı aslında demokratik yurttaşlık idealine yönelen farklı bir tehlikeye işaret etmektedir. Nitekim politik bir özne olan yurttaş, ulusal kimlik çerçevesinde ehlileştirmeye yönelik çabası, kültürel temellerin ve değerlerin politik alanı doldurması ve daraltması ile sonuçlanmaktadır. Ulusal sınırlarla politik sınırların demokratik politika açısından örtüşmesi gerektiği tezi politikanın herşeyden önce çoğulluk ve çatışma terimleriyle değil, birlik ve uyum terimleriyle anlaşılması gerektiği argümanını içinde barındırmaktadır. Her ne kadar belli bir devlet sınırları içerisinde birden çok ulusal topluluğun var olabileceği ve bunların kendini yönetme mekanizmaları ve kurumlarına sahip olması anlamında kültürel bir çoğulculuk savunulsa da, sonuç olarak siyaset kavrayışının merkezinde çoğulluk ve bu çoğulluk içinde bir arada yaşama yer almamaktadır. Bu anlamda çoğulluk politikanın dışında bırakılmakta, politika-dışı bir olgu olarak kavranmaktadır. Nitekim farklı ulusal toplulukların aynı devlet içerisinde birbirinden özerk olarak kendi yönetimlerine sahip olmaları, yan yana ama birbirlerine temas etmeden yaşayacakları bir toplum tasavvurunu öne çıkarmaktadır. Ulusal kültürel toplulukların demokratik politikanın merkezinde olduğu toplumlar, liberal devlet düzeninin içinde kendi başına varolan etik-politik topluluklar olarak görülmektedir. Bu bakımdan liberal milliyetçi yaklaşımın en büyük yanlıgılarından biri demokrasi kavramının merkezinde uyum ve birliğin değil çoğulluk, çatışma ve açıklığın yattığını göz ardı etmesidir.

Bireyciliğin son noktasına vardığı ve yurttaşlığın demokratik vasıflarının anlamını neredeyse tamamen kaybettiği çağdaş toplumlarda, liberal milliyetçilik ortaya çıkan çatışma ve kaos ortamını çoğulluğu politika dışında bırakarak aşma çabasını temsil etmektedir. Bireycilik, araçsal akıl ve dünyadan yabancılaşma gibi olguların günümüz toplumlarında demokrasiyi neredeyse imkansız kılması çağdaş politika kuramının en önemli sorunlarından biridir (Taylor, 2011). Liberal milliyetçilik farklılıkları en aza indirgeyip ulusal kimlik etrafında yeni bir ortaklık inşa etme ve böylece düzen ve istikrarı yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır. Liberal milliyetçi düşünürlere göre böylesi bir karmaşa içerisinde ortak bir amaç belirlemeyi ve demokratik bir birarada varoluş halini mümkün kılacak tek şey yurttaşlık ile ulusal kimlik arasındaki ilişkinin güçlendirilmesidir.

Habermas'ın anayasal yurtseverlik kuramı ise bazı düşünürlere tarafından liberal milliyetçilik ile aynı özellikleri taşıdığı iddia edilse de liberal milliyetçi düşünceden oldukça farklı bir birarada yaşam projesi sunmaktadır. Anayasal yurtseverlik bakımından liberalizme için evrensel normatif ilkeler, kamusal

alanı kuran ve eşitlik ve özgürlük için mücadelelerinde yurttaşları güçlendiren niteliğiyle, politik topluluğun üyeleri arasında dayanışma yaratabilme kapasitesine sahiptir ve ortak yaşamın ilkeleri olarak işlev görebilirler. Böylesi bir kamusal alan tasavvuru, liberal milliyetçiliğin tersine, politik alandaki merkezi rolü ulusal topluluğun özgül karakterinden çok evrensel ilkelere ve farklı kanttara sahip yurttaşların kamusal karar alma süreçlerine aktif ve eşit katılımına vermektedir.

Bu iki yaklaşım arasındaki farklar Türkiye'deki yurttaşlık sorunu bağlamında da görülebilir. Liberal milliyetçilik perspektifinden Türkiye'de demokratik yurttaşlığın güçlendirilmesi, öncelikle kültürel çoğulculuk kapsamında azınlık kültürlerinin tanınma taleplerinin karşılanması ile mümkündür. Liberal milliyetçilik, demokrasinin temel ilkesi olan çoğulluğu ulusal/kültürel bir içerikle tanımladığı için Türkiye'de farklı toplumsal gruplardan gelen demokrasi taleplerini göz ardı etmektedir. Anayasal yurtseverlik açısından ise Türkiye'deki yurttaşlık sorunu yalnızca azınlık kültürlerinin tanınma ve hak taleplerinin karşılanması ile değil toplumun her kesiminden yükselen hak ve özgürlük isteklerini kapsayan demokratik ve çoğulcu bir politik düzenin inşa edilmesiyle çözülebilir. Bu anlamda Türkiye'deki yurttaşlık sorununun temelinde kamusal alanın ve muhalefetin politik iktidarın pratikleri tarafından giderek kısıtlanması ve yurttaşların politik katılım ve özgürlüklerinin önündeki engellerin her geçen gün artması yer almaktadır. Toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmenin yolu farklılık ve çoğulluğun korunduğu ve tüm yurttaşların eşit özgürlüğe sahip olduğu bir kamusal alanın tesis edilmesidir. Bu nedenle yeni anayasa yapma süreci demokratik bir politik düzen imkânı açısından çok önemli bir potansiyel taşımaktadır. Evrensel ilkelere dayanan ve her yurttaşın politik katılım anlamında özgürlüklerini güvence altına alan yeni bir anayasa Türkiye'de çoğulcu bir kolektif kimliğin ve politik kültürün temeli olarak işlev görebilir.

Radikal bireyci mantığın nihai noktasında her türlü kimlik iddiasının olumsal ve geçici olduğu, dolayısıyla hiçbirinin anlam ve geçerliliğinin kalmadığı, düzenin tek ilkesinin bireyin kendi ilgi ve çıkarlarına indirgendığı günümüzde, yurttaşları bir arada tutacak yeni bir ilke bulma arayışı giderek hız kazanmaktadır. Habermas'ın anayasal yurtseverlik yaklaşımının sabiti müzakereci demokrasi anlayışının merkezinde bulunan kamusal alan ilkesidir. Farklılıkları ve çoğulluğu ortak bir ulusal kültürün taşıyıcıları çerçevesinde en aza indirgemeyi amaçlayan yaklaşımların tersine, farklılığın ve çoğulluğun kaybolmadan iletişim içinde ve politik bir kimliğe sahip olarak birarada yaşayabilmesinin imkanını arayan demokratik bir kamusal alan merkezinde şekillenen anayasal yurtseverlik kavrayışı politik bir seçim olarak önümüzde durmaktadır. Habermas'ın anayasal yurtseverlik kuramı her türlü kimlik inşasının ya nafîle olarak görüldüğü ya da totaliter bir biçim almaya mahkum

olduğunun düşünüldüğü çağımızda, eşitlik ve özgürlük idealleri çerçevesinde öteki ile birlikte yaşamının ortak ilkelerinin oluşturulabileceği bir politik ve toplumsal düzen tasavvurunu savunmaktadır.

Kaynakça

- Benhabib, Seyla (2009), "Claiming Rights Across Borders: International Human Rights and Democratic Sovereignty", *American Political Science Review*, 103 (4): 691-704.
- Berten, Andre, Pablo Da Silveria ve Herve Pourtois (Der.) (2006), *Liberaller ve Cemaatçiler*, (Ankara: Dost Yayınları).
- Habermas, Jürgen (1991), *The New Conservatism: Cultural Criticism and The Historians' Debate*, (Massachusetts: The MIT Press) (Çev.: Shierry Weber Nicolsen).
- Habermas, Jürgen (1996), "Citizenship and National Identity", *Between Facts and Norms*, (Cambridge: MIT Press) (Çev.: William Rehg): 491-515.
- Habermas, Jürgen (1998), *The Inclusion of the Other*, (Massachusetts: The MIT Press) (Çev.: Ciaran Cronin ve Pablo De Greiff).
- Habermas, Jürgen (2006), "Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictory Principles?", *Time of Transitions*, (Cambridge: Polity Press): 113-28.
- Habermas, Jürgen (2007), *Bölmüş Batı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev.: Dilman Muradoğlu).
- Kymlicka, Will (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev.: Abdullah Yılmaz).
- Kymlicka, Will (2006), "Liberal Nationalism and Cosmopolitan Justice", Benhabib, Seyla (Der.), *Another Cosmopolitanism* (New York: Oxford University Press).
- Kymlicka, Will ve Wayne Norman (1995), "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", Beiner, Ronald (Der.), *Theorizing Citizenship* (Albany: SUNY Press): 283-315.
- Lichtenberg, Judith (1999), "How Liberal Can Nationalism Be?", Beiner, Ronald (Der.), *Theorizing Nationalism* (Albany: Suny Press): 167-88.
- MacCormick, Neil (1999) *Questioning Sovereignty: Law, State and Nation in the European Commonwealth* (Oxford: Oxford University Press).
- McCarthy, Thomas (1999), "On Reconciling Cosmopolitan Unity and National Diversity", *Public Culture*, 11 (1): 175-208.
- Miller, David (1997), *On Nationality* (Oxford: Oxford University Press).
- Miller, David (2000), *Citizenship and National Identity* (Malden: Blackwell Publishers).
- Miller, David (2006), "Nationalism", Dryzek, John S., Bonnie Honig ve Anne Phillips (Der.), *The Oxford Handbook of Political Theory* (New York: Oxford University Press): 529-45.

Miller, David (2008), "Republicanism, National Identity, and Europe", Laborde, Cecile ve John Maynor (Der.), *Republicanism and Political Theory* (Oxford: Blackwell Publishing): 133-157.

Miller, David (2011), "Will Kymlicka 'Multicultural citizenship within multination states': A response", *Ethnicities*, 11 (3): 303-7.

Müller, Jan-Werner (2007), *Constitutional Patriotism* (Princeton: Princeton University Press).

Tamir, Yael (1993), *Liberal Nationalism* (Princeton: Princeton University Press).

Tan, Kok-Chor (2004), *Justice Without Borders: Cosmopolitanism, Nationalism, Patriotism* (Cambridge: Cambridge University Press).

Taylor, Charles (2011), *Modernliğin Sıkıntıları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev.: Uğur Canbilen).